

JAK JSME ZKONSTRUOVALI SVOU VLASTNÍ MYSL

Jaroslav Peregrin

OBSAH

<u>VYSVĚTLENÍ A PODĚKOVÁNÍ.....</u>	5
<u>1 ÚVOD</u>	6
<u>2 CO JE TO MYŠLENKA</u>	9
2.1 PERSPEKTIVA PRVNÍ OSOBY	9
2.2 (PŘÍRODO)VĚDECKÉ ZACHYCENÍ MYŠLENÍ.....	12
2.3 BLUDNÝ TROJÚHELNÍK.....	15
2.4 INTERPRETACE	18
2.5 CO A KDE JE MYSL?	21
2.6 CO NA MÍSTO DUALISMU?.....	24
<u>3 INTROSPEKCE?.....</u>	26
3.1 CO VIDÍME V SOBĚ?	26
3.2 VÍME, PROČ DĚLÁME, CO DĚLÁME?	27
3.3 INTROSPEKCE V PSYCHOLOGII.....	30
3.4 INTROSPEKCE VE FILOSOFII	33
3.5 FENOMENOLOGIE?	35
3.6 JEŠTĚ JEDNOU WITTGENSTEIN.....	38
<u>4 BEHAVIORISMUS A KOGNITIVNÍ REVOLUCE.....</u>	41
4.1 BEHAVIORISMUS.....	41
4.2 KOGNITIVNÍ REVOLUCE?	43
4.3 PRYČ S BEHAVIORISMEM?	45
4.4 ZNOVU BLUDNÝ TROJÚHELNÍK.....	47
4.5 MYSL A POČÍTAČ	49
4.6 MAGICKÉ TEORIE MYSLI	52
4.7 REVOLUCE NEBO KONTRAREVOLUCE?	54
<u>5 JAK JSME (ASI) ZKONSTRUOVALI MYSL</u>	57
5.1 JSOU MYŠLENKY JENOM V OKU POZOROVATELE?	57
5.2 MÝTUS O JONESOVI.....	58
5.3 SELLARSŮV JONES	60
5.4 NÁŠ SVĚT A JEHO KATEGORIE	61
5.5 'TEORIE MYSLI'	64

6	<u>MYŠLENÍ A PRAVIDLA</u>	<u>68</u>
6.1	POJMOVÉ MYŠLENÍ?	68
6.2	LOCKOVY OBECNÉ IDEJE	69
6.3	KANTOVY POJMY	71
6.4	<i>KNOW HOW</i> VERSUS <i>KNOW THAT</i>	74
6.5	POJMY JAKO PRODUKTY PRAVIDEL	76
7	<u>ZÁVĚR.....</u>	<u>79</u>
	<u>LITERATURA</u>	<u>80</u>

Vysvětlení a poděkování

Mám pocit, že ve filosofii se často setkáváme s knihami, které jsou chytré, hluboké, ale psané natolik nesrozumitelně nikoli jenom pro neoborníky, ale i pro ty, kdo přímo nesdílejí autorovu pojmovou výbavu a jeho filosofická *kréda*, že je jejich čtenářstvo jenom dramaticky omezené. Na druhé straně se setkáváme s knihami, které se ohánějí slovem *filosofie* a které mají čtenářů spoustu, jež ale mají s filosofii jako s odbornou, akademickou disciplínou společného pramálo. Oba tyto dva druhy knih mohou mít svoje místo: ten první, přestože nenajde mnoho čtenářů, může filosofii posunout někam dál; ten druhý, ač v očích filosofa může být až paskvilem (podobně jako z hlediska lékaře kniha o léčitelství) zase může oslovit spoustu čtenářů a něco jim přinést (i když to není zrovna vzdělání ve filosofii – nebo aspoň v tom, čemu se *filosofie* říká v akademických institucích). Já se nicméně pokouším o druh literatury, který má své místo někde mezi těmito dvěma extrémy – snažím se předložit knížku, která bude na pomezí odborné a populární, to jest knížku, která bude odborně fundovaná, a přitom nebude přístupná jenom odborníkům. Samozřejmě že má-li jít o odborně fundovanou knížku, nemůže cílit na úplně širokou veřejnost; a má-li být čitelná i pro neoborníky, pak tu a tam musím slevit z rigoróznosti, která se očekává od odborné publikace.

Nejde o můj první pokus o knihu tohoto druhu. Prvním byla kniha *Člověk a pravidla*, která vyšla v roce 2011. (Moje na pohled podobná knížka z roku 2008, *Filozofie pro normální lidi*, byla vyloženě populární.) Tato kniha si, zdá se mi, své čtenáře našla (i když bestseller to nebyl) a to mě povzbudilo v přesvědčení, že literaturu tohoto druhu má cenu produkovat. Doufám tedy, že čtenáře si najde i tato nová publikace.

Práce na této knize byla podpořena grantem 13-20785S. Za připomínky k předchozím jeho předchozím verzím děkuji Vladimíru Svobodovi, Martinu Vranému, Ondřeji Beranovi, Vítovi Punčochářovi a Tomáši Marvanovi.

1 ÚVOD

Zdálo by se, že vyložit, jak je to s lidskou myslí, není až tak obtížné:

My všichni lidé jsme myslící bytosti, neboli všichni máme mysl. Do své mysli můžeme každý nahlížet, rojí se nám tam různé věci, proudí tam myšlenky, vybavují se vzpomínky, objevují se pocity, formují se přání; a mnohé z toho, co se tam děje, nás vede k tomu, že děláme to, co děláme, to jest že svým světem kormidlujeme právě tak, jak kormidlujeme.

Do mysli jiných lidí nikdo z nás nevidí, avšak z toho, co tito lidé dělají (a co říkají), dokážeme odhadovat, co se tam odehrává. (Jisti si být tím, co se děje někomu jinému v mysli, nikdy nemůžeme; odhadovat to ale můžeme a někdy, zdá se, docela úspěšně.) Naopak tím, co se děje v naší vlastní mysli, si jisti jsme, poznatky o ní jsou dokonce tím vůbec nejjistějším, co máme. (Vnější svět vnímáme smysly a ty nás mohou klamat; vlastní mysl vnímáme nějak bezprostředně a klam je vyloučen.)

Naše mysl sídlí v naší hlavě, ale nikoli doslova v tom smyslu, že bychom ji tam dokázali, kdybychom tu hlavu otevřeli a rozebrali, někde najít, že bychom někde objevili nějakou sluj, ve které se prohánějí myšlenky, pocity, přání atd. Mysl není doslova nějaký prostor někde v hlavě. Mysl je (řekneme asi, když po nás někdo bude chtít, abychom mu vysvětlili, jak je možné, že je to nějaký prostor v hlavě a zároveň to žádný prostor není) vlastně určitá činnost našeho mozku.

Ale teď už se v tomto obrázku začínají objevovat trhliny. Jak to, že činnost mozku vnímáme jako pohyb myšlenek a dalších 'mentálních věcí' v nějakém vnitřním prostoru? Je to jenom nějaká iluze? Nebo to není *doslova* tak, že by mysl byla činností mozku, ale tak, že je mysl činností mozku *vytvářena*? A je mysl tedy přece jenom nějaká věc, i když esoterická, existující mimo prostor?

To všechno jsou otázky, kterými se odedávna zabývali filosofové, vědci i obyčejní lidé. Mysl je bezpochyby mimořádně záhadná a mimořádně pozoruhodná věc¹. Navíc i filosofové a vědci, kteří se snaží postavit výše uvedené intuice, které se zdají být poměrně přímočaré, na pevný základ, často narážejí na problémy, které se jim jeví jako těžko překonatelné. Stojíme, jak se zdá, před jistým dilematem: buď si zachováme naše běžné intuice ohledně mysli, ale nedokážeme vybudovat koherentní teorii toho, co to mysl je, jak je propojena s tělem apod.; nebo budeme naopak budovat koherentní filosofickou či biologickou teorii mysli, která se ale bude zcela míjet s našimi intuicemi. Ani jedna z těchto alternativ není příliš atraktivní.

¹ Situaci navíc komplikuje to, že myslí se někdy rozumí i to, čemu se jinak říká *duše* a co už má dnes místo spíše jenom v teologii, nikoli ve vědě či ve filosofii.

Koherentní obraz toho, jaké je místo nás, myslících bytostí, v rámci našeho světa, potřebujeme; a v jeho rámci potřebujeme i nějaké koherentní porozumění tomu, co nás myslícími bytostmi dělá. A teorie, která je sice koherentní, ale zcela se míjí s tím, jak my sami sebe intuitivně chápeme, může mít jenom velmi omezený význam.

V této knize se nejprve soustředíme na jednoduchou (či zdánlivě jednoduchou otázku) *co to je myšlenka*. V první kapitole (která vznikla na základě mého článku 'Co je to myšlenka?'²) probereme možné strategie, jak na tuto otázku odpovídat. Naznačíme, že zdánlivě nejpřímější cesta k odpovědi, která vede přes pozorování své vlastní mysli, je ošidná; a pokusíme se tedy na tuto otázku odpovídat způsobem podobným tomu, jakým hledáme odpovědi po povaze běžnějších věcí, které se vyskytují ve světě kolem nás. To nás uvede do změní problémů, které se kolem zkoumání mysli točí, a ukáže nám to, že vybudovat konzistentní a přitom intuitivně přijatelnou teorii toho, co to je myšlenka a co to je mysl, není vůbec jednoduché.

Ve druhé kapitole se vrátíme k pozorování své vlastní mysli, to jest k *introspekci*. Pokusíme se naznačit, že jakékoli takové pozorování je spíše iluzí než realitou a že introspekce nemůže být brána příliš vážně jako zdroj informací o mysli; dokonce se budeme snažit naznačit, že ji lze stěží použít jako doklad toho, že něco jako mysl máme. Z toho učiníme závěr, že vlastně není tak docela jasné, jak podložené je přesvědčení, že lidé *mají mysl*; a že je tedy vlastně otázkou, zda bychom se neměli připojit k některým z radikálních filosofů, kteří celou mysl považují za pouhou iluzi.

Následující kapitolu (která se opírá o můj článek 'Kognitivní *kontrarevoluce*?³) věnujeme asi nejradikálnější verzi tohoto názoru – behaviorismu. Ukážeme, jak se tento směr na chvíli dostal na výsluní, aby byl smeten tím, čemu se pak začalo říkat *kognitivní revoluce*. Konstatujeme, že behaviorismus toho má do sebe více, než se kognitivním revolucionářům zdálo, ale že způsob, jakým odmítl všechny běžné intuice ohledně mysli (a jak tato odmítnutí promítl do omezení kladených na studium mysli) ho předurčovaly k neúspěchu. Teorie mysli, jakou potřebujeme, by se sice jistě měla k našim intuicím stavět kriticky a neměla by váhat odmítnout ty, které jsou nějak mylné, měla by to ale činit s patřičným zdůvodňováním a alespoň naznačit, proč takové mylné intuice máme.

Po těchto odbočkách se vrátíme tam, kde jsme skončili v první kapitole a pokusíme se vysvětlit, jak jsme přišli k tomu, že mysl vidíme tak, jak ji vidíme. Budeme konstatovat, že naši mysl sice nelze přímočaře prohlásit za přírodovědeckou realitu (to jest nelze položit rovnítko třeba mezi *mysl* a *činnost mozku*), nicméně můžeme ji prohlásit za jistý druh institucionální reality, která se konstituovala v rámci vývoje našeho druhu. Prostě jsme se

² Ve sborníku *Struny mysli* (ed. M. Petrů a kol.) Montanex, Ostrava, 2009, 9-19.

³ *Filosofie dnes* 4, 2012, 19-35.

jeden na druhého začali dívat určitým způsobem (jako na lidi 's myslí') a tento způsob vidění se postupně 'institucionalizoval', takže je pro nás podobným druhem reality jako třeba matematické objekty.

V poslední kapitole (která vznikla přepracováním mého článku 'Myšlení a pravidla'⁴) se soustředíme na to, jakým způsobem se naše, lidská mysl odlišuje od jiných možných druhů mysli – v čem spočívá její 'racionalita' a co to jsou 'pojmy', se kterými pracuje. Naznačíme, jak tato specifická 'výbava' lidské mysli souvisí s pravidly, která strukturují lidská společenství.

Cílem této knížky rozhodně není předložit přehled současné filosofie mysli. Doufám sice, že jejím vedlejším produktem bude i to, že se z ní čtenář něco o současných diskusích dozví; rozhodně to ale nebudou informace ani systematické, ani nestranné. Hájím v ní velmi vyhraněný názor, který je k mainstreamu současné filosofické mysli spíše kritický – domnívám se, že v současné filosofii mysli i v tom, čemu se dnes říká kognitivní věda, převládá pohled na mysl, který je neadekvátní a který snadno vede až k tomu, čemu v knize říkám *magické* teorie mysli a co podle mně do vědy ani do seriózní filosofie nepatří.

⁴ Sborník konference KOGNICE 2008 (ed. J. Zelenka & K. Mls), Hradec Králové, 2008, 37-49; přetištěno v D. Krámský (ed.): *Kognitivní věda dnes a zítra*, Bor, Liberec, 2009, 57-67.